

De finska nybyggarna i Örträsk

Av C. A. AXELSON

I Lapplands sydöstra hörn på gränsen till Bjurholms socken ligger byn Örträsk i Öråns dalgång. Det var här de första nybyggarna i Ume lappmark redde sina hem. En skrivelse från 1713 i Örträsk byaskrin skildrar hur livet tedde sig för dessa kolonister c:a 40 år efter den förste åbons nedsättning i byn. Jag låter det gamla dokumentet berätta:

”Desse Nybyggare eller Örträskboer synas hafva någorlunda god åkerjord men till en del mycket flyck lerjord, som måste mestadels vart år grödas och kan ännu mer åker av samma jordmån uppbrukas, där de kunna föda mer boskap; dock förskonas denne åker mestadels för kölden, där icke Gudh straffar alltför hårt. Härvid finnes någorlunda ängar, men kunna ej stort vidare utrödjas efter ingen lägenhet mera der-till finnes. Allenast Håkan Ersson kan litet förbättra sina ängar med skogens afrödjande och måste de mycket betjäna sig af fångfoder, i synnerhet Lars Olofson, som hafver minsta boskapen. Desse hafva nödtorftig vedbrand, timber och näfver-skog, ingen synnerlig muhlbete, hafva qvarn och qvarnställe innerom Örträsket, som mähles på till nödtorften, hafva intet fiskievije eller djurfångskog som de kunna bruka utan lappen Matts Mattssons förfång, på vilkens land desse nybyggare sittia, och hafver bemälte lapp Matts Mattsson nu på 3 åhr

varit borta och måste öfvergifva sitt land och fly långt upp till fjällen, der han och nu äfven stadder var, för desse nybyg-gares skull, jemväl också tvenne andra som bo vid Knapten och sig på hans land nedsatt, hvilka ännu intet sine frihetsår utsuttit, heller något skatta, som utan tvifvel lärer hafva gjort honom förfång så i fiskie, som eljest. Hafvandes Lyckselelap-pen Matts Mattsson årligen sedan han flyttiat härifrån ährlagt för detta landet 2 1/2 d:r S:mt. Med svedjande synes de ej hafva gjort någon skada på skogen, mera än som de årligen utfälla några små rotland, och i förstone när the sig nedsatte hafva the brukat ljttet svedjande sig till uppehälle emedan de ingen annan åker hade, finnes ej heller någon ymnig svedjemark emedan skogen är för 20 års tid sedan af skogseld afbrändt på många mihl ikring. Af ofvanbeskrivne lägenheter som dese föreskrifne nybyggjare befinnas hafva så i åker och äng som skog att de böra skatta efter vårt ödmjuka och enfalldiga betänkiande för hvart tunneland (siffran oläsbar) d:r S:mt hälst såsom the äro frie för alla andra utlagor, så mantals-pengar som knektebesvär medh mera, som dock i största un-derdån. ödmjukhet hemställes hans höga Nådes högvälborne Baron och landshöfdingen Hr Engelbrekt Mannerberg hög-gunstiga aprobatation och godtfinnande, och bör alltså:

Samuel Johansson årligen utgöra 7 d:r S:mt

Samuel Samuelsson 6

Lars Olofsson 7

Håkan Eriksson 6

Jon Larsson i Ruskselet 4

30 d:r S:mt.

Datum Ohrträsk den 28 juli anno 1713.

Med härstädes förvarad orginal handling lika lydande in-tygar Provins Contoret i Umeå den 8:de April 1813.

Jon Gust. Stenberg.

Då denna skrivelse kom till hade den förste åbon, finnen Johan Philipsson från gården Hilduinen i Kemi, Österbotten, redan dött och på hans gård i Örträsk satt äldste sonen Samuel Johansson. I den förteckning över nybyggare som avslutar det gamla dokumentet står denne Samuel Johansson som första namn. Samuel var gift med Anna Mårtensdotter. Deras äldste son Samuel Samuelsson, född 1683, död 1774, återfinnes jämväl upptagen som självständig nybyggare i förteckningen.

I Lycksele och Örträsk socknar har en icke oväsentlig del av befolkningen sitt ursprung från den gamle Hilduinen-Philipsson. En ättling i rakt nedstigande 8:de led är t. ex. den nu i Tuggensele boende Johan L. Johansson.

Som tredje nybyggare upptager förteckningen Lars Olofsson. I äldre kyrkohandlingar betecknas även Olofsson "finne". Han föddes 1675, sålunda ungefär samtidigt med att Johan Philipsson nedsatte sig i Örträsk, och dog 1745. Lars Olofsson kom till Örträsk från Armsjö, där han var gift med bonden Matts Hinderssens dotter Marriet. Sedan Olofsson måst uppgiva planerna på att få efterträda svärfadern på dennes hemman i Armsjö, flyttade han till Örträsk och inköpte år 1707 av Johan Philipssons son Erik Johansson ett hemman för 120 daler kopparmynt. Hemmanet hade tidigare ägts av Erik Johanssons svärfar Mårten Hindersson.

Denne Mårten Hindersson delar med Johan Philipsson äran av att vara den förste nybyggaren i Örträsk. Medan Johan Philipsson slog sig ned på "Näset", så började Mårten Hindersson, till börden lapp, med skattelappens samtycke sitt nybyggarliv å Sandudden. Hinderssens nedsättning vid Örträsket betingades sålunda av de relationer han hade till lapparna, vilket också framgår därav, att han icke återfinnes i de första jordböckerna som skattelagd åbo. Att Hindersson eller som han i traditionen mest kallas "Sanduddsgobben" verkligen levte en nybyggares liv på Sandudden samtidigt med Johan Philipsson ser man klart av 1690 års tingsprotokoll i Lycksele. Av detsam-

ma framgår, att Hinderssons dotter Märta var gift med Johan Philipssons tredje son Erik. Märta, som vittnar vid tinget, berättar hur hon med sin man bott inhyses dels hos mannens fader, dels hos hennes egen fader Mårten Hindersson. Av tingsförhandlingarna framgår bland annat att Märta och hennes man år 1690 skördat tre skylar korn å Sandudden.

Alltnog, det var just detta gamla Sanduddshemman, som Lars Olofsson förvärvade 1707. Olofsson var av allt att döma en betrodd och duktig karl, vilket bland annat framgår av, att han redan 1709 fick säte i nämnden vid Lyckseletinget. En ättling i rakt nedstigande 6:e led till denne Lars Olofsson är den nu i Örträsk boende Carl Erik Viklund.

Det fjärde namnet i nybyggarförteckningen är Håkan Eriksson. Även Eriksson nämnes "finne" i äldre kyrkohandlingar, fast han var född i Umeå socken. Han dog 1737. Liksom Lars Olofsson kom Håkan Eriksson till Örträsk från Armsjö. I likhet med Olofsson har Eriksson talrika ättlingar inom Lycksele och Örträsk socknar. Den under 1938 bortgångne Viktor Karlsson i Vinliden var sålunda i rakt nedstigande 6:te led en avkomling till Håkan Eriksson.

Jon Larsson slutligen, som står sist å förteckningen över nybyggarna, var den förste åbon i Rusksele. Han var bördig från Hjuken och hade redan 1674 varit uppe i Lappmarken och sett sig om. Omständigheter sammanhängande med den tidens rotering eller knekthållning gjorde emellertid att han inte förrän 1695 kunde göra allvar av sin gamla föresats att bli nybyggare i Rusksele.

I det gamla dokumentet se vi även Matts Mattssons namn. Matts Mattsson var 1713 innehavare av Mårdbergets (Malbergets) lappskatteländ, vilket innebar att han mot skatt till kronan ägde jakt- och fiskerätten i Örträsket och dess omgivelningar. Vid tiden för Johan Philipssons ankomst till Örträsk var det Matts Mattssons svärfar Erik Persson, som ägde lappskatteländet. Erik Persson bodde vid Örträskets övre ände å

det ännu i dag så kallade "Lappkåtaänget" vid "Lappkåta-
viken" intill "Lapptjärn". Liksom skogs- eller granlapparna i övrigt levde Erik Persson mest på jakt och fiske, och den renhjord han höll kan ej ha varit stor. När traditionen förser Erik Persson med så mycket renar, att de fyllde hela "Gammåholmen", holmen mellan Örträsket och Öråns gamla övergivna fåra väster Örträskets övre spets, måste detta vara ett misstag. Skogslapparna höll endast ett ringa antal renar, som sköttes och brukades på helt annat sätt än fjällrenarna. I stället har det förhållit sig så, att fjälllapparna vid sin flyttning österut om vintrarna slagit sig ned i grannskapet av Erik Perssons viste och därvid med sina renar dominerat markerna. På den tiden utsträcktes inte lapparnas flyttningar ned till kusten utan ungefär i höjd med den nuvarande gränsen mellan kustland och lappmark.

Utom Johan Philipsson med familj fanns sålunda den första tiden i Örträsk dels Mårten Hindersson å Sandudden, dels Erik Persson å Lappkåtaänget. Alla dessa personers förekomst vid träsket framgår av bevarade handlingar i våra arkiv.

Emellertid har ännu en person bott vid träsket denna första tid, nämligen vid Örträskets västra sida mitt emot Näsberget och nedom Harrberget. En på flera håll inom Örträsk och Lycksele socknar fortlevande tradition berättar nämligen att den s. k. "Harrbergsgobben" där hade sin boplat. Huruvida denne var en s. k. "drevfinne" eller skogslapp ger traditionen inte besked om, möjligen är han identisk med en av de två lappar som i 1684 års tingsprotokoll omtalas ha övat åverkan mot tre finnar. Hos sentida örträskbor lever i varje fall hans minne förknippat med ett våldsdåd. Härom berättas följande.

Johan Philipssons dotter Margareta var liksom sina tre bröder vuxen då hon i faderns sällskap kom till Örträsk. I hennes följe befann sig hennes 10-årige son Mårten Mårtensson. Huruvida Margaretas man, Mårten Hendrikson, var med i nybyggarskaran är ovisst. I äldre handlingar benämnes Mar-

gareta "hustrun Margareta Johansdotter" och i traditionen kallas hon "änkan". Troligen hade hennes make följt den Philipssonska familjen från Kemi till det västerbottniska kustlandet men dött före ankomsten till Örträsk. Hans namn finnes i äldre kyrkohandlingar men i Örträsktraditionen finnes intet bevarat angående honom. "Harrbergsgobben" giljade emellertid till "änkan". Han hade ringa framgång i försöken att vinna hennes hjärta. Den som allra mest motarbetade "Harrbergsgobben" i frieriet var änkans son Mårten. Han hade ingen lust att få styvfar. Den försmäddade älskaren ruvade emellertid på hämnd, och en helg, då finnarna begett sig på kyrkfärd, brände "Harrbergsgobben" upp änkans stuga. Anders Näslund i Västra Örträsk, född 1853, uppgav för mig vintern 1939, att hans mor Stina Greta Mårtensdotter, född å finnarnas gamla näs och själv ättling av den finska stammen, i sin barndom hört gamla människor berätta, att Harrbergsgubben efter sitt dåd en gång skall ha sagt: "Hä va synn om änka men Fan bodd ti 'n Mårten". Denne änkans son, Mårten Mårtensson, blev senare den förste nybyggaren i Rusele, där den nu levande C. J. Mattsson är hans sonsons sonsons son.

Finnarnas första boplatz vid Örträsket var som tidigare sagts "ne på näse", udden å östra sidan sjön, nedom nuvarande Johan Dalgrens gård. I protokollet från delningsförrättning å hemmanet n:o 2, som kronolänsmannen Eric Holmström uppsatte den 20 juli 1832 står t. ex. på tal om detta näs: ". . . där första åboen här i byn sig nedsatte". Vid skiftet i Örträsk fick Jakob Jonsson södra hälften av näset och Jon Jonsson den norra. På södra delen, som nu äges av Johan Dahlgren, har Johan Philipssons ladugård stått och på norra delen mangårdsbyggnaden. Vid skiftet flyttades alla å näset uppförda hus ut till de nya ägilotterna. Den äldsta mangårdsbyggnaden å näset brann upp. Efter branden uppfördes en ny bostad, som revs omkring 1863. Den förut nämnde Anders Näslund i Västra Örträsk minns ännu denna gamla med små blybands-

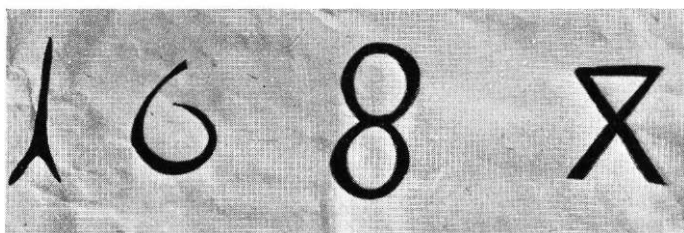

*Häbbret, "boa", nedom Olof Hellgrens gård.
Foto: förf.*

fönster försedda byggnad. Två hus från den allra första tiden finnas emellertid kvar i Örträsk. Det ena, som flyttats minst 4 gånger, står nu nedom Olof Hellgrens gård. Det är ett häbbre med året 1684 utskuret på ålderdomligt sätt ovan dörren. Anordningen med loft pekar på finsk byggkarl. Ett annat hus, som ursprungligen stått på näset, finns ännu kvar på

Lövbrynfälla i Västra Örträsk å Axel Erikssons gård. Något årtal med uppgift om byggnadens ålder finns här ej inskuret. Hela exteriören vittnar emellertid om att detta hus är mycket gammalt och intet jävar traditionens vittnesbörd om att det varit med från första finntiden.

Att finnarna slog sig ned på Näset är ingen tillfällighet. Studerar man tidigare finsk kolonisation i vårt land är det i själva verket slående hur ofta deras nybygge retts å näs. Med en på

Avdrag av årtalet 1684 ovan håbbrets dörr, skala 1/3.

detta sätt vald boplats hade finnen kontakt med sitt kära fiskevatten och om sedan jordmånen på näset var mager och usel, så bekymrade detta inte nybyggaren nämnvärt. Han tog sin "brödföda" på svedjelanden och livets nödtröft från jakt och fiske. Arbete på åkern ville finnen högst ogärna inlåta sig på. Att hägnadsbesvären på ett näs begränsades bara till landsidan utgjorde ytterligare en fördel. Foder till kräken tog nybyggaren på naturliga ängar ute i markerna. Fodret drygades ut med råghalm och löv samt "skave". Med "skave" menades bark särskilt från asp. Barken lades i högar att surna, hävdes därpå i vattenkar. Nästa åtgärd var att frånskilja ytterbarken. Sedan innerbarken torkat revs den med lämpliga verktyg till ett slags mjöl, som särskilt vintertiden gavs kräken i varmt vatten.

Lappmarken var före nybyggstiden i huvudsak lappens land. Där drev fjälllappen renskötsel flyttande mellan fjäll och inland

och å de olika lappskatteländen sutto skogslapparna vid sina visten och hade jakt och fiske som huvudnäring. Skogslapparna i södra Västerbotten voro "konungens egna lappar", som erlade skatt direkt till kronan utan förmedling av särskilt privilegierade birkarlar som i Norrbotten. Örträsktrakten hörde under lappskattelandet Mårdberget (Malberget), vilket innebar, att innehavaren av detta land mot viss avgäld till kronan hade rätt till jakt och fiske därstädes. Denna skattelappens rätt hade tidigare varit i väsentlig grad beskuren på så sätt att vissa "fjällträsk" i lappmarken skattelagts under byar i kustlandet. Under 1600-talets lopp lyckades emellertid kustbönderna få avkortning eller befrielse från denna fjällträskskatt och i samma mån blev också själva rätten till fisket mer tivelaktig såsom ej skattelagd. När vi kommer fram till början av 1700-talet var det i Örträsktrakten nästan bara ett träsk, för vilket kustbönderna ännu skattade och det var Storsandsjön eller "Sandöran", som sjön hette i de gamla tiderna. "Sandöran" var vid tidpunkten för nybyggeskolonisationen det mest eftersökta träsket i denna del av lappmarken och det är sålunda ingen tillfällighet, att detta träsk i traditionen kommit att inta en central plats.

Under 1500—1600-talet hade emellertid svenska bönder årligen besökt lappmarkerna och de där belägna fjällträsken. Veckotals uppehöll de sig där långt från den fjärran hembyn. Att det inte bara var sjöarnas fisk som lockade till dessa färder ligger i öppen dag; skogarnas villebråd blev också föremål för jakt. Många äro de tvister som dessa fjällträskresor vållat mellan skattelappar och kustbor långt före den tid då de första nybyggarna slog sig ned i markerna. Sålunda ser man i gamla handlingar hur kustbönderna i mitten på 1600-talet klaga över lappar som gjort intrång på fjällfisket och hur lapparna å sin sida anklagar kustbönderna för stöld och åverkan. Allt efter fjällträskens värde som fiske anlade kustbon mer eller mindre påkostade visten vid dess stränder. Det blev vid särskilt anlidade träsk som en slags tillfällig bebyggelse. Eftersom "Sand-

öran" var mer begärlig som fiskesjö än de övriga träsken gjordes mer stabila "badstuvor" där än på andra håll, det blev som en slags kustlandets skans i lappmarken. Att denna sjö, som enligt traditionen närmast föranlett de finska nybyggarna att välja örträsktrakten som ett slags löftets land, av denna anledning varit särskilt lämplig som första anhalt för nybyggarna är utan vidare klart. På grund av riklig tillgång å siklöja (*Coregonus albula*) uppehöll sig fiskare vid Sandöran även vintertiden, varför visten där vinterbonats. För nätens upptinande fanns långa, låga ugnar.

Enligt den tradition, som förefaller mest antaglig, hade finnarna före nedsättningen vid Örträsket uppehållit sig vid Sandöran någon tid. Ett längre uppehåll på vägen till lappmarken ha de även gjort i den gamla byn Agnäs nedom nuvarande Bjurholm. De första svedjelanden eller "fällorna" anlade finnarna i närheten av "Sandöran". Huruvida "Klyfällan" eller "Bockfällan" är den äldsta kan ej så lätt avgöras. Traditionen pekar i varje fall på att finnarna anlagt en av dessa fällor före bosättningen vid Örträsket. Det torde hänga så samman, att finnarna med "Sandöran" som tillfällig boplats ena sommaren anlagt den första fällan och att de, efter en vinter i Agnäs, året därpå, när rågen skulle bärgas, flyttat till Örträsket.

Att finnarna överhuvud sökte sig till lappmarken berodde naturligtvis dels på förhållandena i hemlandet, dels på Lappmarksplakatet av år 1673, där nybyggare i lappmarken utlovades viss skattelättnad samt befrielse från knektjänst. I plakatet framhävdes klart, att svenska och lapska innevånare ej borde gå i vägen för varandra. Myndigheternas avsikt var, att nybyggarna skulle bli jordbrukare och intet annat. Detta uttrycktes i förordningen så att nybyggarna "ej tillåtas intaga någon jordmån eller ägor varav lapparna efter sin närings art någon nytta eller fördel för sig göra kunna utan allenast vad som till ängar och mulbete samt annan torftig födo av skog och sjö kan tjäna".

Voro nu finnarna särskilt skickade att spela den jordbrukar-

roll, som myndigheterna tilltänkt dem? Man kan nog utan alltför stor tvekan besvara den frågan med nej. Finnen saknade många av de dygder, som det kungl. plakatet förväntat av en nybyggare i lappmarken. Hans läggning var främmande för ett mer intensivt arbete i jorden, lusten stod till jakt och fiske. I det finska kynnet fanns mer av äventyrets heta dådlust än av den sinnesart, som i vardagens slit och släp såg tillvarons mening och mål. Hans kärlek stod till de stora vidderna. Det trägna arbetet på jorden och torvan var något som först nödvändigheten lärde honom. På grund av denna finnarnas egenart uppstod tidigt intressekonflikter mellan lapparna och nybyggarna. I de uppteckningar av muntlig tradition, som jag och andra företagit i Örträsk, är det mest dessa stridigheter och fejder som är det ständigt återkommande temat. Genom svedjningen, finnens speciella metod att avvinna jorden dess håvor, förstördes lappens renbete å stora arealer för mansåldrar framåt, vilket skapade ständig anledning till tvist och ovänskap. I nybyggarens "våner" d. v. s. hans "flakar", giller och andra fångstredskap eller för hans bössa föll vidare mer villobråd än vad kungliga förordningen menat med uttrycket "torftig födo av skog och sjö". I själva verket var finnen tvärt emot höga vederbörandes avsikt mer jägare och fiskare än jordbrukare. För att värna om sin skattelagda rätt och stävja dessa tendenser hos finnarna måtte lapparna i förstone ha gått ganska bryskt tillväga mot nybyggarna, eftersom första gången tvist mellan lappar och örträskfinnar dras inför tinget i Lycksele det är lapparna, som näpsas. Vid 1684 års ting förbjöds nämligen den förut omtalade Erik Persson i Lappkåtaänget att störa Johan Philipsson på hans inrymde skog och fiskevatten. I händelse av upprepad förseelse skulle lappen ådömas fyratio marker silvermynts böter. År 1686 talar tingsprotokollet om åverkan som finnar och lappar i Örträsk övat mot varandra och 1688 måste rätten på grund av det ständiga bråket i Örträsk förordna synemän, som skulle skifta landet mellan Erik Persson, "som skattade därför" och Örträsk

finnar. År 1693 säger Lyckseletingets protokoll: "Hans Hög Greflige Excellens Herr Landshöfdingen tilltalte Örträskfinnarne och utsade att desse varda öfvertygade att hafva utödd någon skog med svedande skattebonden (Granöbo avsågs) tillhörig, så skulle de varda förpliktade deras tagna skada att ersätta och elfundera, jämväl plikta efter Sveriges lag och skogsordningens anledning. Sammaledes blefvo de förmanta att intet prejudicera lapparna på deras skog och mark vid straff till glömmandes". Året därpå hade tinget ny anledning att syssla med de stridslystna Örträskarnas angelägenheter: "Erik Persson i Örträsk kiärade till finnen Johan Johansson darsammastädes att han nästförleden sommar olofligen itänt ett svedjeland varigenom Erik tagit någon skada på sin renbet, vartill Johan ej neka kunde, alltså likmätigt Kongl. Maj:ts skogselds Plakat och skogsordningens 21. punkt anno 1664 utgifven blir Johan Johansson sak fällt till 12 silfvermynt för oloflig skogselds itändande". Att finnarna misstänktes vara orsaken till tidigare timade skogseldar, varvid ofantliga skogsvidder avbrändes framgår klart av tingsprotokollet: "Befallningsmannen Vålbetrodde Hans Renhorn tillsporde denna församling om någon visste vilken opphofvet och orsaken varit till den stora och skadeliga skogseld, som nästförledne sommar uppkommen är mellan Örträsk och Lycksele, samt flerstädes häromkring; vartill de enhälligt och med en mund svarade att de därom alls ingen vetenskap hade utom menandes, att dessa skall af Thoreld vara timat". År 1696 fick Erik Persson vid tinget en åthutning för att han gjort intrång i Gäddträsket medelst fiske. Detta träsk utgjorde av gammalt Tegnäsbornas "fjällträsk". Tre år senare dömdes Johan Philipssons tredje son Erik till tre markers böter för olovligt fiske i Sandöran.

Den händelse, som framskymtar i den tidigare citerade gamla handlingen ur Örträsk byakista, då Matts Mattsson, skattelapen, måste "fly långt upp till fjällen" avspeglas märkligt nog ej i Lyckselelätens protokoll. Händelsen måste ha ägt rum

omkring 1710. Nämnda år övertog Matts Mattsson Vägsele lapps katteland. Skatten för Mårdbergets lapps katteland, varunder Örträsk hörde, betalte lappen ända till 1717, då en nybyggare övertog densamma. Att lappen på detta sätt av nybyggare kunde drivas bort från sitt eget skattelagda land utan att saken beivrades av myndigheterna förefaller måhända egendomligt men i betraktande av de hårda prövningar genom krig, pest och svagår, som övergick vårt land dessa år, är det inte ägnat förvåna, att även rättskipningen lamslogs. Betänker man, att Umeå plundrades av ryssarna 1714 och att själva landshövdingen stundom måste fly sin residensstad undan de härjande moskoviterna, betydde det mindre om en obetydlig skattelapp med våld drevs bort av alltmer självmedvetna nybyggare uppe i Lappmarken.

I det föregående har häradsrättens protokoll fått vittna om motsättningarna mellan lappar och nybyggare medan traditionens berättelser om "spåsändningar", trolldom och hemliga konster i striden lämnats å sido. Då emellertid dessa de gamles föreställningar inte kan förbigås utan att skildringen förlorar något av det väsentliga i en gången tids egenart skall här berättas något även om detta. Uppfattningen att såväl lapp som finne med hemliga medel kunde förorsaka varandra förtret och skada omfattades allmänt av den tidens människor. Konsten att "förgöra" varandras vapen, spå björn på kräken och dylikt voro för dem reella företeelser. Som prov på dessa i otaliga varianter förekommande berättelser meddelar jag här en uppteckning från Örträsk.

Örträskfinnen spådde björn på granöbons kräk. När "spåsänninga kom sjudd hä ti lufta", så granöbon satte i god tid "härfva mä pinna ut mot lagårdsdöra". Det skulle avskräcka björnen. "Härvan" d. v. s. räfsan, som stundom användes vid spillaxens hopsamlade hade något av "gusslånets" inneboende dolda makt. Men björnen visste på råd. Han hade visserligen

respekt för "härva" men han tog sig i stället upp på fähustaket, gjorde ett hål i detta, tog sig ned till kräken och rev dem alla.

På Korbyberget hade örträskfinnen en tid därefter dräpt en vildren och hängt köttet i en stabbur. Granöbon tog köttet och skrev på stabburstolpen: "Kok nu". När örträskfinnen fick vetenskap om detta satte han en spåsändning på granöbons kräk så de for åt ån och drucknade. Men den fetaste och grannaste kvigan for ända till Korbyberget och stöp död ned vid stabburstolpen.

I det föregående har finnarnas svedjande eller anläggande av "fällor" omnämnts på flera ställen. Då detta svedjande är något typiskt finskt skall jag relatera vad de äldsta berätta om rågfällorna. Att svedjebruket dominerat under den första tiden förstår man väl efter en blick på Örträskkartan, där namnen: "Innifälla, Utifälla, Klyfälla, Bockfälla och Lövbrynfälla" ge vittnesbörd nog.

När en fälla skulle tas upp valde man så god mark som möjligt. Vanligen var det granbevuxen mark, som lämpade sig bäst för ändamålet, även om det sedan blev tallen, som tog den brända marken i besittning. Ett dylikt markområde kallade man "fällningsland". Om möjligt borde den valda platsen svagt luta mot söder. Redan innan snön gått bort på våren gjordes förarbeten å den blivande fällan. I en glänta åt det håll, varifrån de förhärskande vindarna brukade komma, stalphöggs ett mer eller mindre brett bälte av träd, varefter träden längre in på fällningslandet dödades med ringbarkning. Under våren och försommaren vräkte nu stormen ikull de stalphuggna träden och dessa i sin tur rev med sig andra. I varje fall avtorkade kronorna på de barkade träden. Först när den verkliga högsommaren var inne tändes fällan på, och det då, som uppflammandet av de torkade barrmassorna åstadkom, skall ha liknat åskan. Den avbrända fällan luckrades upp med enkla verktyg. Stundom användes en "ärder" av trä med snett framåtriktade, järn-skodda klor. Denna plog var mycket lätt och drogs omväxlan-

de av man och kvinna. På hösten såddes råg. Den mogna säden skars med skära året därpå. Om så ansågs nödigt som skydd mot renar och strövande djur anordnades hag kring fällan. Efter första skörden "bodd man ihop" (samlade man ihop) obrända rester av grenar, lågor och dylikt i högar, som brändes tillsammans med rågstubben. Fällan kallades efter detta arbete för "bolanne" d. v. s. landet där man "bott ihop rate". I den syneförrättning som kronobefallningsmannen Cristoffer Lindahl verkställde i Örträsk den 18 och 19 september 1810 återfinner man ännu spår av detta gamla svedjebruk i ortsnamn. Det hette t. ex. i protokollet: ". . . ett ställe vid s. k. Bolanna och Mårdberget (Malberget) belägna på norra sidan av Örträsksjön emot älvens utlopp". Detta bör avse samma lokal där den s. k. "Armsjölänninga" ligger strax nedanför. För att återgå till fällan så såddes på "bolanne" efter den andra bränningen ånyo råg, som skördades året därpå. Det var den s. k. bolandsrågen. Den andra skörden var sämre än den första och det var mycket sällsynt att råg odlades mer än två år på samma fälla. Däremot var det vanligt att på någon mindre del av den nedlagda fällan så rovor. I övrigt fick fällan gräsgå.

Råghässjorna sattes i öster-väster och lutades något mot norr för att solstrålarna skulle fällas in så vinkelrätt som möjligt mot "rågtulln", som givetvis var vänd mot solen. För att i möjligaste mån utestänga regn skulle "banna" = kärvarna "brytes över stängren" så att både "tulln" och "stomändan" orienterades nedåt—utåt. Under svåra år, då mjölet tröt innan ännu tröskning skett och "banna" satt kvar i hässjan, brukade folket för att kunna "ta på lev" med långa vidjor "slå på rågtulln" för att få några rågkorn åt handkvarnen.

Örträskfinnarna hade svårt att överge svedjandet. Även sedan 1695 års plakat ännu mer brännmärkt svedjandet sökte sig nybyggarna fällningsland långt borta från byn, där det kunde förmodas att ingen hade förtret av saken. Väster om Örträsket ända upp mot Klubbträsket ha dylika smygfällor anlagts

långt in på 1700-talet. Enligt traditionen skall Klubbträsket ha sitt namn av slag-klubben, klubben på slagan med vilken råg tröskades på isen. Slagans yttersta del kallades i Örträsk "klobben". Den var förfärdigad av en tyngre "bjärkknul" och som vanligt med vidjor fäst på slagskaftet.

Här meddelade uppgifter om de finska nybyggarna i Örträsk har berört själva nedsättningen och belyst ett fåtal sidor av deras liv. Av vad som relaterats torde emellertid framgå, att dessa finnar i mångt och mycket utgjorde ett säreget inslag i den svenska bebyggelsen. Man kan fråga sig, huruvida inte detta specifikt finska inslag kan spåras än i dag hos sena ättlingar i dessa bygder. Härvid är emellertid skäl göra klart för sig, att det sannolikt endast var Johan Philipsson och hans familj som utgjorde det purfinska elementet i nybyggerstammen och att de två andra nybyggarfinnarna, Lars Olofsson och Håkan Eriksson, säkerligen varit finnländare. Den ene var ju t. o. m. född i Umeå socken om än av finsk börd. Enligt traditionen var det endast den Philipssonska familjen, som talat finska.

Här och där inom Örträsk och Lycksele socknar förekomma en del ord, som möjligen ha sin rot från finskan. Sålunda hör man då och då ordet kajman. Det finska kaima betyder kamrat. Kajman har emellertid i lyckseledialekten en något annan betydelse. Det användes när två personer ha samma namn, den ene är då den andres kajman. Vidare hör man någon gång flottningsarbetarna kalla båtshaken för timmerfarken. Fark är då beteckningen på båtshakens skaft och kan möjligen som förebild ha det finska porrka med samma betydelse.

Den seghet och kraft, som man gärna vill anse förknippad med det finska folkelementet, spåras nog än i dag hos sentida ättlingar här i Västerbottens inland liksom även en viss envishet och reserverad misstro mot det oprövade och nya, ett lynnesdrag som kanske dröjer kvar från tider då finnen inte hade annat att lita på än sina egna krafter och medel.

Anlitade källor:

Västerbottens läns dombok 1680—1700, Riksarkivet.

Handlingar, förvarade i Örträsk byaskrin.

V. J. Sundelins släktregister, förvarat i Örträsk kyrkoarkiv.

Göthe, G.: Om Umeå Lappmarks svenska kolonisation.